

PERCEPȚII ROMÂNEȘTI ASUPRA TURCIEI ȘI A ROLULUI SĂU LA MAREA NEAGRĂ (NOIEMBRIE 1940-IUNIE 1941)

Dr. George-Daniel UNGUREANU

Depozitul central de arhivă „General Grigore Constandache” din Pitești
10.55535/GMR.2023.4.28

În luna noiembrie 1940, contactele bilaterale directe germano-sovietice au evidențiat existența unor substanțiale divergențe de interese între cei doi semnatari ai Pactului Ribbentrop-Molotov, având ca obiect principal bazinul Mării Negre și Peninsula Balcanică. Relațiile dintre Germania și URSS aveau să devină tot mai reci și dificile, culminând cu declanșarea operațiunii Barbarossa, la 22 iunie 1941. Acutizarea divergențelor germano-sovietice a fost resimțită ca o evoluție încurajatoare atât de către România, cât și de către Turcia, întrucât ambele state pontice făcuseră obiectul tendințelor expansioniste ale URSS, manifestate în forme diferite și rămase, în cazul Turciei, fără rezultate concrete. Articolul nostru prezintă, succint, percepțiile românești privind importanța și conduita Turciei în zonă, în contextul în care România, micșorată teritorial, se integrase în sistemul Axei Berlin-Roma, iar Turcia făcea mari eforturi să-și mențină neutralitatea, suveranitatea și integritatea teritorială. Dintre sursele consultate, se cuvin amintite o serie de documente din arhivele diplomatice și militare românești.

Cuvinte-cheie: surse de informații, evaluări, sisteme de alianțe, acorduri, raporturi de forțe.

INTRODUCERE

Luna noiembrie 1940 a reprezentat o etapă crucială în tendința de degradare a relațiilor germano-sovietice, din cauza divergențelor tot mai profunde și evidente dintre cele două Mari Puteri totalitare semnatare ale Pactului Ribbentrop-Molotov, având ca obiect principal zona sud-estului Europei și a bazinului Mării Negre.

Cauzele rupturii germano-sovietice rezidă atât în delimitarea ambiguă a sferelor de influență în sud-estul Europei, la 23/24 august 1939 (Constantiniu, 2002, p. 76), cât și în evoluțiile politice și militare din cele zece luni ulterioare acestui aranjament, care au determinat ca, de pe la jumătatea anului 1940, ambii coloși totalitari să acorde tot mai multă atenție Peninsulei Balcanice și unor zone adiacente acesteia (Ib., pp. 113-140).

ROMÂNIA ȘI TURCIA SUB IMPACTUL COLABORĂRII GERMANO-SOVIETICE (AUGUST 1939-NOIEMBRIE 1940)

Tot evoluțiile militare și politice din perioada august 1939-iunie 1940 au fost cele care au condus la izolarea internațională deplină a României, situație de care au profitat statele revizioniste vecine, începând chiar cu URSS, care, după ocuparea Basarabiei și a altor teritorii românești, în urma notelor ultimative din 26 și 27 iunie 1940, și-a continuat conduita ostilă prin numeroase incidente de frontieră și prin încurajarea revizionismului bulgar și maghiar împotriva României. În aceste condiții, guvernării de la București, în frunte cu regele-dictator Carol al II-lea, au căutat cu disperare protecția Germaniei și a Italiei, obținută, finalmente, la 30 august 1940, cu prețul unor noi concesii teritoriale, de data aceasta în favoarea Ungariei (circa 2/5 din Transilvania), respectiv Bulgariei (Dobrogea de Sud/Cadrilaterul). Apropierea de Axa Berlin-Roma avea să se accentueze și accelereze după abdicarea lui Carol al II-lea și instaurarea regimului lui Ion Antonescu (5/6 septembrie 1940), prin intrarea trupelor germane în România (10 octombrie 1940), respectiv adeziunea statului român la Pactul Tripartit (23 noiembrie 1940).

Schimbarea de politică externă sovietică inaugurată în august 1939 a afectat și relațiile Turciei cu URSS, care au cunoscut o răcire sensibilă, din cauza pretențiilor guvernului de la Moscova în chestiunea statutului Strâmtoarelor, urmărind, practic, preluarea controlului asupra acestora, prin instalarea unor baze militare

în proximitatea lor (Ekrem, 1993, pp. 98-103). După lunga și puțin fructuoasă vizită a ministrului de externe Şükrü Saraçoğlu la Moscova (25 septembrie-17 octombrie 1939), Turcia a încheiat un pact de alianță cu Marea Britanie și Franța și și-a redus simțitor volumul schimburilor comerciale cu Germania, tendință inversată, însă într-un ritm mai lent, începând din vara anului 1940 (Özden, 2013, pp. 94-96). Față de războiul italo-grec, declanșat la 28 octombrie 1940, Republica Turcia și-a păstrat neutralitatea, lăsând însă a se înțelege, uneori, că ar putea interveni în ajutorul Greciei, aliată a sa în cadrul Pactului Balcanic, în caz de implicare a Bulgariei împotriva acesteia din urmă (AMAER, vol. 61/1940, ff. 408-409; AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 315/1940, ff. 3-5, 13).

În toamna anului 1940, Marea Britanie privea URSS ca pe un viitor aliat împotriva Germaniei și manifesta un interes sporit pentru amplificarea divergențelor germano-sovietice în zona Balcanilor și a Mării Negre, inclusiv prin încurajarea acțiunilor agresive ale URSS împotriva României, din Delta Dunării (Constantiniu, 2002, p. 141). Încă din iulie 1940, Adolf Hitler sesizase posibilitatea unei convențe britanico-sovietice în problemele balcanice, fapt care a contribuit la decizia de atacare a URSS (Ibid., pp. 114-115).

După perfectarea Pactului Tripartit, cu Italia și Japonia, la 27 septembrie 1940, Hitler își puna problema atragerii Uniunii Sovietice în această structură, cu condiția ca Moscova să renunțe la veleitățile expansioniste în Balcani, mulțumindu-se cu zona Golfului Persic, Iranul și, poate, sub-continentul indian; în privința Strâmtorilor, Germania dorea liberalizarea traficului prin ele și garantarea integrității Turciei de către fondatorii Pactului Tripartit și URSS (Duroselle, 2006, p. 219). În acest context, relațiile politico-diplomatice între România și Turcia au intrat, în septembrie 1940, pe o pantă clar descendentă, cauza esențială fiind apartenența celor două state la sisteme de alianță diferite. În consecință, la 23 septembrie 1940, nivelul de reprezentare diplomatică reciprocă a fost coborât, de comun acord, de la cel de ambasadă la cel de legăție (AMAER, vol. 61/1940, f. 384; Calafeteanu, coord., 2003, p. 329). La 28 septembrie și 13 octombrie 1940, ministrul de externe al României, Mihail Sturdza, și chiar conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, au făcut declarații categorice în sensul denunțării de către statul român a Pactului Balcanic, semnat la 9 februarie 1934 (Ib., p. 330). Pătrunderea trupelor germane în România, în luna octombrie 1940, a prilejuit apariția în presa turcă a unor comentarii defavorabile, unele dintre acestea fiind reluate și la Radio Ankara (AMAER, vol. 61/1940, ff. 402-406).

Pe plan economic (comercial), existau însă interese comune destul de consistente, Turcia având nevoie de petrolul lampant românesc, iar România fiind interesată, în primul rând, de procurarea materiilor prime necesare pentru industria textilă (bumbac și lână), dar mai ales de continuarea și siguranța traficului prin Strâmtori (*Stenogramele*, 1997, doc. 13, pp. 342-360). În ședința Consiliului de Miniștri din 8 aprilie 1941, generalul Ion Antonescu a făcut o observație mai generală, legată de tratamentul aplicat resortisanților străini și posibilele repercusiuni sau represalii, în cazul unor abuzuri din partea autorităților românești: „*Avem români în Turcia, în Spania, în Franța. Sunt acolo concetățeni de-ai noștri care fac negustorie și ar însemna ca aceștia să fie ridicați în 24 de ore și să fie ruinați, ei și familiile lor; judecați toate lucrurile astea!*” (*Stenogramele*, 1999, doc. 4, pp. 99-11).

Conform informațiilor de care dispuneau structurile militare specializate românești, la jumătatea lunii noiembrie 1940, Turcia ținea sub arme circa 1.000.000 de oameni, dintre care cea mai mare parte în Tracia (partea europeană a Turciei). Efectivul maxim mobilizabil se ridica la 1.200.000, în timp ce efectivele de pace cuprindeau circa 10.000 de ofițeri, 20.000 de subofițeri și, respectiv, 150.000 trupă (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 348/1940, f. 3). Populația Turciei, la declanșarea celei de-a doua conflagrații mondiale, se cifra la 17.369.000 de locuitori (Kyçyku, 2005, p. 95). Armata turcă includea, în timp de pace, 25 de divizii de infanterie (la mobilizare 40), 4 brigăzi mixte de munte, 3 divizii de cavalerie (la mobilizare, 5), 2 divizii de fortificații și o divizie moto-mecanizată, dispunând, pe ansamblu, de circa 400-500 de care de luptă, 480 de avioane și 16 nave de război, cu un tonaj total de 40.000 tdw. (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 348/1940, ff. 4-5).

15 ZILE DECISIVE: 12-26 NOIEMBRIE 1940

La jumătatea lunii octombrie 1940, ministrul de externe al Germaniei naziste, Joachim von Ribbentrop, i-a adresat omologului său sovietic, Viaceslav M. Molotov, invitația de a vizita Berlinul (Duroselle, 2006, p. 219). Vizita s-a desfășurat în zilele de 12 și 13 noiembrie 1940, când Molotov a purtat discuții atât cu omologul său german, cât și cu Adolf Hitler. Discuțiile au pus în evidență diferențele și divergențele de interese între cele două părți. Astfel, gazdele au căutat să obțină adeziunea URSS la Pactul Tripartit, în schimbul unor câștiguri teritoriale în zona India-Iran, la care au adăugat ulterior excluderea statelor neriverane de la navigația prin Strâmtori (Ib., p. 220). În schimb, Molotov a subliniat interesul sovietic pentru Finlanda și mai ales pentru Peninsula Balcanică și bazinul Mării Negre, făcând din Bulgaria epicentrul

revendicărilor sovietice, datorită poziției strategice a acestui mic stat slav, de cap de pod în Peninsula Balcanică și cale de acces spre Strâmători (Constantiniu, 2002, pp. 144-154). Nota sovietică transmisă Germaniei la 26 noiembrie 1940, prin care Moscova își reiterează exigențele anterioare privind Finlanda, concesiunile din insula Sahalin și mai ales din zona Balcanilor și a Mării Negre, avea să rămână fără răspuns din partea Germaniei (Jelavich, 2000, pp. 211-212).

A doua jumătate a lunii noiembrie 1940 a consemnat o înfrângere a diplomației sovietice în bătălia pentru influență preponderentă în Bulgaria. Astfel, la 30 noiembrie, guvernul bulgar a declinat propunerile sovietice privind încheierea unui pact de ajutor reciproc, comunicate la 18 noiembrie de către Molotov ministrului Bulgariei la Moscova și reiterate la 25 noiembrie de către diplomatul Arkadi Aleksandrovici Sobolëv, sosit în vizită la Sofia (Duroselle, p. 221). Oferta sovietică făcută Bulgariei la 25 noiembrie 1940 includea și promisiunea unor câștiguri teritoriale pe seama Turciei, până la linia Enos-Midia. (Ilčev, 2019, p. 557; a se vedea și Miller, 1975, p. 34, respectiv Biagini, 2005, p. 125).

La 26 noiembrie 1940, șeful guvernului britanic, Winston Churchill, îi declara ministrului de externe, lordul Halifax, că scopul Marii Britanii în sud-estul Europei era ca guvernul turc să declare că orice acțiune a Germaniei prin Bulgaria împotriva Greciei sau orice acțiune a Bulgariei contra Greciei aveau să fie urmate de o declarație de război din partea Turciei (Miller, 1975, p. 43). Spre a evita apariția unui asemenea context, guvernul de la Ankara a propus guvernului de la Sofia încheierea unui pact de neutralitate și neagresiune între Turcia și Bulgaria, fără a avea însă succes (Ib.).

Un buletin militar de informații pe luna noiembrie 1940 semnala o stare de mare neliniște în Turcia, îndeosebi în cea de-a doua jumătate a lunii, ca urmare a situației internaționale și a aplicării unor măsuri militare excepționale, precum instituirea stării de asediu în câteva districte din Tracia și vestul Anadoliei, deplasări de trupe spre vest, mobilizări de contingente și, respectiv, introducerea camuflajului antiaerian (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 345/1940, ff. 579-584).

Documentele militare românești de la cumpăna anilor 1940-1941 subliniază în mod constant consistența ajutorului militar și financiar acordat de către Marea Britanie Turciei (Ib., dosar nr. 315/1940, passim.). Relațiile de colaborare turco-britanice au trezit suspiciune și chiar neliniște în unele cercuri românești. Astfel, la 22 noiembrie 1940, consulul României la Beirut, Paul Negulescu, cita o serie de afirmații din unele medii turcești din viitoarea capitală a Libanului, potrivit cărora, în cazul înaintării trupelor germane la sud de Dunăre, dinspre România,

aviația britanică ar reacționa cu atacuri masive direcționate spre zona petroliferă Ploiești-Câmpina, folosind aeroporturile și aerodromurile turcești ca baze de lansare (AMAER, vol. 61/1940, f. 433).

IARNA 1940/1941 ȘI RALIEREA BULGARIEI LA AXĂ

Acțiunile violente și anarhice întreprinse de către legionari spre finele lunii noiembrie 1940 au prilejuit apariția în coloanele unor ziare turcești a unei serii de articole foarte critice la adresa realităților și a evoluțiilor din România, în special a noii conduite de politică internă și externă a statului român. În acest sens, s-au remarcat ziarurile *Tan* (Zorile), *Yeni Sabah* (Dimineață Nouă), *Vatan* (Patria) și chiar *Ulus* (Statul), considerat oficiosul guvernului (AMAER, vol. 61/1940, f. 448-463; AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 345/1940, ff. 603-606).

La finalul lunii noiembrie 1940, starea de spirit din Turcia evolua spre un anumit calm, la originea acestei situații aflându-se, conform informațiilor de care dispuneau serviciile românești specializate, doi factori, și anume discuțiile ambasadorului german von Papen cu Şükrü Saraçoğlu și, respectiv, amânarea aderării Bulgariei la Pactul Tripartit (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 345/1940, f. 599). Tendința de calmare a atmosferei generale din Turcia avea să continue pe tot parcursul lunii decembrie, în paralel cu o altă tendință, manifestată la nivelul diplomației și al presei, în sensul unei anumite apropieri față de Bulgaria vecină (Ib., ff. 679-684).

Un eveniment politico-diplomatic care a stârnit anumite comentarii în diverse cercuri din statele balcanice, și nu numai, a fost reprezentat de perfectarea unui pact de prietenie între Ungaria și Iugoslavia, la 12 decembrie 1940. În ședința Consiliului de Miniștri din 13 decembrie 1940, ultima la care a participat în calitate de ministru de externe, răspunzând unei întrebări a lui Ion Antonescu, Mihail Sturdza a pus actul din ziua precedentă pe seama unor influențe din partea Marii Britanii, URSS și a SUA, prin intermediul Turciei (*Stenogramele*, 1997, doc. 33, p. 626). Atașatul militar român de la Ankara, faimosul colonel Traian Teodorescu, observa, în legătură cu același eveniment, tendința de izolare a României pe plan regional, îndemnând, în consecință, la menținerea legăturilor cu Grecia și Turcia, în pofida apartenenței la sisteme de alianțe diferite, întrucât cele două state sud-est europene menționate erau caracterizate ca anti-slave (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 345/1940, ff. 655-657). A existat și inițiativa înființării unui consulat românesc în orașul turc Trabzon (vechiul Trapezunt), situat pe litoralul anatolian al Mării Negre; în urma acestei solicitări, Hüseyin Numan Menemencioğlu, secretar general în Ministerul de Externe al Turciei (viitor șef al diplomației turcești), i-a comunicat, în mod confidențial, la 5 ianuarie 1941, însărcinată cu afaceri al României,

Al. Télémaque, faptul că guvernul de la Ankara luase hotărârea de a nu mai aproba înființarea niciunui nou consulat la Trabzon, pentru a nu irita URSS, sugerând înființarea unui consulat românesc la Smyrna/Izmir (AMAER, vol. 62/1940, f. 4).

La 9 ianuarie, ministrul Turciei la București, Hamdullah Suphi Tanrıöver, a fost primit în audiență de către funcționarul diplomatic român Gheorghe Davidescu. Diplomatul turc s-a interesat despre eventuala punere la dispoziția trupelor germane a rețelei feroviare românești în vederea transportării acestora la sud de Dunăre, primind un răspuns negativ, însoțit de aprecierea că un asemenea act oricum nu ar fi îndreptat împotriva Turciei, „*care este prețuită de factorul german*”. Suphi Tanrıöver s-a lansat într-o tiradă rusofobă și antisovietică, începând cu exemple istorice, continuând cu date despre situația populațiilor turco-fone din Asia Centrală și din Caucaz și concluzionând că Turcia avea un interes vital ca URSS să fie învinsă, ceea ce determina guvernul de la Ankara să-și îndeplinească fidel angajamentele economice luate față de Germania (Ib., ff. 8-9).

În privința relațiilor comerciale, se manifestau unele disfuncționalități legate de întârzierea livrărilor de bumbac din Turcia și neînțelegeri privind modalitatea de plată, la care partea română a răspuns cu reducerea livrărilor de petrol spre Turcia (*Stenogramele*, 1997, doc. 33, pp. 604-605). În ședința de guvern din 9 ianuarie 1941, miniștrii luau act de faptul că lâna turcească ajunsese la Constanța, în timp ce bumbacul se găsea în drum spre țară (*Stenogramele*, 1998, doc. 1, p. 5).

Între timp, la Berlin fusese perfectat planul *Barbarossa* privind atacarea Uniunii Sovietice, având printre consecințe și intensificarea eforturilor germane pentru controlul sud-estului Europei. Astfel, la 13 ianuarie 1941, dictatorul nazist s-a întâlnit la Berghof cu regele Boris al III-lea al Bulgariei, căruia i-a cerut aderarea la Pactul Tripartit și implicarea directă în războiul contra Greciei; suveranul bulgar, renumit pentru abilitatea sa, a obiectat că Bulgaria nu era pregătită pentru asemenea acțiuni politico-militare, invocând și posibilitatea unor represalii din partea URSS și a Turciei (de Launay, 1988, pp. 207-208). Patru zile mai târziu, V.M. Molotov își exprima nemulțumirea față de înghețarea contactelor politice sovieto-germane, după schimbul de note din 25/26 noiembrie 1940, în fața ambasadorului Friedrich-Werner von der Schulenburg, căruia îi erau reiterate punctele de vedere sovietice în privința Bulgariei și a Strâmtoarelor, considerate „*parte a zonei de securitate a URSS*”, fapt care ar fi trebuit să excludă ideea unei „*prezențe militare străine acolo*” (Constantiniu, 2002, p. 165). În paralel, Marea Britanie îndemna Turcia să declare război Italiei (care atacase Grecia), dar și Germaniei, în eventualitatea că *Reich*-ul și-ar fi trimis trupele în Bulgaria sau Iugoslavia. Guvernul de la Ankara a respins

aceste sugestii, în contextul vizitelor întreprinse în Turcia de către lord Halifax și sir Jonh Dill, invocând propriile deficiențe militare și atitudinea ambiguă a Uniunii Sovietice (Özden, 2013, p. 97). Eforturile diplomatice britanice erau susținute și de administrația de la Washington D.C. La 21 ianuarie, colonelul american Donovan, trimis special al președintelui SUA, a avut o discuție cu regele Boris al Bulgariei, care însă nu a promis nimic categoric (de Launay, p. 208).

În acest context, la începutul anului 1941, autoritățile din Turcia au recurs la masarea unor trupe în proximitatea graniței cu Bulgaria, respectiv la declararea sau menținerea stării de necesitate în unele districte din vestul țării (Ekrem, 1993, pp. 116-117).

La 15 ianuarie 1941, în urma unei întrevederi cu Şükrü Saraçoğlu, diplomatul român E. Krupenski raporta că șeful diplomației turcești se arăta satisfăcut de explicațiile liniștitoare oferite de către ambasadorul german, precizând totuși că Turcia nu putea renunța la unele măsuri militare. Diplomatul E. Krupenski menționa și vehicularea în alte surse (neprecizate) a unor informații privind o presupusă promisiune comunicată atașatului militar grec în sensul intrării în război a Turciei alături de Marea Britanie, în cazul pătrunderii trupelor germane în Bulgaria. În finalul aceleiași telegramă, E. Krupenski menționa aprecierile cercurilor militare străine din Ankara, potrivit cărora Turcia nu ar fi urmat să atace Bulgaria decât în eventualitatea unui sprijin militar britanic consistent, estimat la câteva sute de tancuri și 1.000 de avioane de luptă, cu obiectivul de a o scoate din luptă preventiv, înainte ca trupele germane să treacă Dunărea (AMAER, vol. 62/1940, ff. 10-11). Câteva zile mai târziu, difuzarea repetată de către Radio Ankara a unei știri privind concentrări de trupe germane în România avea să provoace o sensibilă nemulțumire și îngrijorare în Turcia, această informație fiind viu comentată de către principalele ziare (Ib., f. 17). După o nouă întrevedere cu Şükrü Saraçoğlu, în ziua de 27 ianuarie 1941, diplomatul român E. Krupenski trăgea concluzia că ministrul turc de externe avea în vedere o colaborare turco-bulgară, spre a împiedica penetrația militară germană în Peninsula Balcanică, fapt pus pe seama „*obișnuitului optimism al domniei sale*”; totodată, șeful diplomației turce s-a arătat convins că Iugoslavia avea să se apere în caz de atac german (Ib., f. 19).

În prima jumătate a lunii februarie 1941, în contextul iminentei ruperi a relațiilor cu Marea Britanie, guvernul Ion Antonescu a luat și măsura întreruperii navigației între porturile românești și cele turcești (Ekrem, 1993, p. 114). Importurile de bumbac din Turcia continuau să se desfășoare cu dificultate, fapt consemnat și în ședința Consiliului de Miniștri din 6 februarie 1941 (*Stenogramele*, 1998, doc. 7,

pp. 130-169). O săptămână mai târziu, după ce ministrul Nicolae Dragomir a prezentat câteva date privind situația cantităților de lână și bumbac comandate și aduse din Turcia, generalul Ion Antonescu a spus: „În privința Turciei, situația se complică din ce în ce mai mult, din cauza războiului din Balcani și a legăturilor turco-britanice. Deci, trebuie să ne așteptăm ca și această sursă de materii prime să înceteze” (Ib., doc. 11, p. 237). În cadrul următoarei ședințe de guvern, desfășurată chiar a doua zi, după ce își manifestase exasperarea față de tergiversările continue în problema importurilor de bumbac din Turcia, Ion Antonescu s-a referit și la problema securității vapoarelor, ordonând ca vapoarele sub pavilion turcesc aflate în portul Constanța să fie reținute până la revenirea în patrie a vapoarelor românești trimise în porturile Turciei; pentru asemenea misiuni, considerate riscante, era recomandată trimiterea unor nave de calitate și valoare inferioară (Ib., doc. 12, pp. 268; 271-272).

La 15 februarie, Suphi Tanrıöver a fost primit de Ion Antonescu. În cursul întrevederii, diplomatul turc a insistat pentru reluarea legăturilor de navigație româno-turce, reiterând o serie de garanții ferme de securitate pentru navele românești. În replică, Ion Antonescu a motivat gestul guvernului român prin vehicularea unor informații privind pregătirea unor baze de aviație britanice pe teritoriul Turciei, zvonuri dezmințite de către Tanrıöver. Trecând la probleme de politică externă generală, Ion Antonescu a apreciat că intrarea Turciei în război contra Germaniei, la sugestiile Marii Britanii, ar fi o „greșeală capitală”, întrucât ar oferi Uniunii Sovietice posibilitatea unui atac dinspre Caucaz în Anatolia. Diplomatul turc a afirmat că țara sa nu ar vrea să intre în război decât în cazul unui atac inamic, la care conducătorul statului român a apreciat că nici Germania, nici Italia nu intenționau să atace Turcia (AMAER, vol. 62/1940, ff. 31-32). În ședința Consiliului de Miniștri din 20 februarie, Ion Antonescu i-a informat pe miniștri despre discuția cu ministrul Turciei la București. După ce a menționat insistența diplomatului turc pentru reluarea relațiilor comerciale bilaterale, șeful guvernului român a precizat că schimburile comerciale fuseseră reluate, însă recomanda foarte multă prudență, invocând din nou informațiile privind existența unor baze aeriene britanice în vestul teritoriului Turciei (Tracia Orientală și zona Strâmțorilor) (*Stenogramele*, 1998, doc. 15, p. 318). A doua zi, conducătorul statului punea o triplă rezoluție pe nota de serviciu primită în ziua precedentă, referitoare la dezmințirea de către Turcia a zvonurilor privind existența unor intenții ostile față de România; generalul Antonescu cerea să se precizeze dacă vase de război străine aveau să fie sau nu autorizate să intre prin Strâmțori în Marea Neagră, dacă erau baze de aviație străine în Turcia și,

respectiv, care avea să fie atitudinea statului turc în cazul intrării trupelor germane pe teritoriile Bulgariei și Greciei (AMAER, vol. 62/1940, ff. 39-40).

Între timp, la 17 februarie 1941, fusese încheiat un pact bulgaro-turc, perceput în numeroase cercuri drept un act de dezangajare a Turciei în raport cu Grecia, chiar și în eventualitatea unui atac al Bulgariei. De altfel, știrea perfectării acestui pact a fost primită cu dezamăgire în mediile anglo-americane și cu mare satisfacție în cele germane și italiene (Miller, 1975, p. 45).

Într-un raport elaborat la 19 februarie 1941, colonelul Traian Teodorescu explica acest pas diplomatic al Turciei prin percepția generală a guvernanților de la Ankara asupra războiului, dominată, pe de o parte, de convingerea că Marea Britanie (susținută și de SUA) avea să iasă finalmente victorioasă, respectiv, pe de altă parte, de aprecierea că, în conjunctura dată, angajarea hotărâtă de partea Marii Britanii ar fi reprezentat un gest prea riscant pentru Turcia. O altă convingere curentă în mediile turce era aceea că „nici rușii, nici germanii nu se vor unii pe alții la Dardanele”. Recentă rupere a relațiilor diplomatice româno-britanice provocase îngrijorare, fiind percepută ca o manifestare a tendințelor Germaniei de implicare directă crescândă în Balcani (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 401/1941, ff. 63-69).

Într-un raport informativ militar datat 21 februarie 1941, regăsim o evaluare destul de negativă a armatei turce, mai ales din punct de vedere al ținutei, dotării și a stării igienico-sanitare, fiind menționată și izbucnirea unei epidemii de tifos exantematic. Totuși, starea de spirit a populației era apreciată drept pozitivă (Ib., dosar nr. crt. 348/1940, ff. 12-16). Conform unei sinteze informative definitive de la 1 martie 1941, forțele militare ale Turciei totalizau în acel moment trei armate, incluzând 17 corpuri de armată. Numărul diviziilor de infanterie era de 38, la care se adăugau patru în curs de organizare; mai funcționau trei divizii de cavalerie și o divizie moto-mecanizată. Forța combativă a unui corp de armată includea trei divizii de infanterie, un regiment de artilerie grea (6 baterii), un divizion de cavalerie, o baterie antiaeriană, un batalion de transmisiuni și o companie de pontonieri. Sub arme se aflau circa 800.000-1.000.000 de militari, efectivul total mobilizabil fiind estimat la maximum 1.500.000. Un element de vulnerabilitate era reprezentat și de proveniența foarte diversă a armamentului și muniției: franceză, britanică, germană etc. (AMNR-DcaP, fond 5417, dosar nr. crt. 918/1940, ff. 1-18).

În relațiile bilaterale româno-turce, a intervenit un gest de bunăvoință din partea guvernului de la Ankara, prin acordarea avizului favorabil, la 21 februarie 1941, pentru numirea diplomatului român Al. Télémaque în funcția de ministru

plenipotențiar (AMAER, vol. 62/1940, f. 42). Totuși, trei zile mai târziu, diplomatul român E. Krupenski a exprimat în fața lui Numan Menemencioğlu protestul guvernului român față de atitudinea unor ziare turcești față de România, primind obișnuitele asigurări protocolare că asemenea derapaje nu ar exprima punctul de vedere al guvernului și poporului turc; diplomatul român le considera însă ca un semnal de fidelitate transmis de Turcia spre Marea Britanie (Ib., f. 43).

Un important moment diplomatic a fost reprezentat de vizita șefului diplomației britanice, Anthony Eden, la Ankara, la 26 februarie 1941, în drum spre Atena. Cu acest prilej, a ieșit în evidență lipsa de încredere a guvernului turc față de eficacitatea ajutorului britanic în eventualitatea unui conflict direct cu Germania (Ekrem, p. 118). În aceeași zi, ministrul Turciei la București, Suphi Tanrıöver, avea o convorbire cu Ion Antonescu. În deschiderea discuției, șeful statului român a dorit să afle scopul vizitei lui Eden la Ankara, primind răspunsul că vizita respectivă nu era de natură să schimbe poziția Turciei, care nu avea să intre în război decât în eventualitatea unei agresiuni externe directe asupra ei. La îndemnul lui Antonescu privind o colaborare româno-turcă, sub egida Germaniei, împotriva „*pericolului penetrației slave și a anarhiei*”, diplomatul turc și-a exprimat unele temeri asupra unor presupuse intenții ale Germaniei de a prelua controlul asupra Strâmtorilor, pentru a le folosi ca bază de atac spre Suez (AMAER, vol. 62/1940, ff. 44-45). La 2 martie 1941, după examinarea mai multor informații și ipoteze, colonelul Traian Teodorescu concluziona că vizita fusese un succes de politică generală a Marii Britanii, cu amendamentul că oficialii britanici renunțaseră la intenția atragerii Turciei în război, conștientizând faptul că neutralitatea acestei țări rămânea cea mai bună soluție, în conjunctura dată (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 401/1941, ff. 70-77). Aprecierea atașatului militar român avea să fie confirmată atât de evoluția ulterioară a evenimentelor, cât și de istoriografia problemei (Biagini, 2005, pp. 125-126).

În ședința Consiliului de Miniștri din 27 februarie 1941, generalul Ion Antonescu concluziona că Marea Neagră rămânea o rută comercială sigură; interesul românesc pentru orzul și ovăzul din Turcia se dovedea însă fără finalitate, exportul acestor articole fiind interzis de către autoritățile de la Ankara (*Stenogramele*, 1998, doc. 17, pp. 397-398; Ib., doc. 22, p. 520).

La 1 martie 1941, la Viena, s-a desfășurat ceremonia aderării oficiale a Bulgariei la Pactul Tripartit, în condițiile în care abilul rege Boris obținuse de la Hitler acceptul pentru păstrarea neutralității bulgare, în caz de conflict germano-sovietic (de Launy, pp. 210-211). Adeziunea Bulgariei la Axa Berlin-Roma-Tokyo a trezit nemulțumirea URSS, manifestată în mod transparent (Constantiniu, 2002, pp. 169-170).

MARTIE 1941 – LUNĂ DE EFERVESCENTĂ DIPLOMATICĂ PENTRU TURCIA

După înregimentarea Bulgariei în Axă, în luna martie 1941, Turcia devenea obiectul unor ample și insistente demersuri diplomatice britanice, germane și sovietice. Britanicii avertizau în special asupra pericolului german, neomițându-l nici pe cel sovietic. La rândul lor, germanii promiteau respectarea independenței și a integrității teritoriale a Turciei, însoțind aceste promisiuni de gesturi precum retragerea trupelor din Bulgaria la 60 de km de frontiera turcă sau dezvăluirea unor intenții sovietice vizând Turcia, din perioada ulterioară încheierii Pactului Ribbentrop-Molotov. În fine, înfrângerea politico-diplomatică înregistrată în Bulgaria și răcirea relațiilor cu Germania îi convinseseră pe sovietici să își reevalueze atitudinea față de Turcia, astfel încât, la 24 martie, a fost semnată și dată publicității o declarație bilaterală de neutralitate și neagresiune. (Ekrem, p. 119). Hitler exclusese eventualitatea inițierii unor acțiuni militare împotriva Turciei, din mai multe motive, între care și aprecierea că rezistența turcă ar fi fost una substanțială, susceptibilă de a crea dificultăți considerabile, mai ales în perspectiva confruntării cu URSS (Kyçyku, 2005, pp. 68-69).

În cadrul unei note a Serviciului Special de Informații (SSI) din 3 martie 1941, după descrierea măsurilor militare defensive luate în zona Bosforului, era semnalată acordarea a numeroase concedii pentru militarii din trupele dislocate în Tracia, după încheierea Pactului turco-bulgar (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 315/1940, ff. 39-41). O altă notă informativă, datată 12 martie 1941, semnală trecerea în defensivă a aceluiași trupe, fapt explicat prin temerile de un atac german, în fața căruia trupele înghesuite pe spațiul restrâns al Turciei europene erau foarte vulnerabile (Ib., ff. 43-44). Un factor suplimentar de vulnerabilitate era reprezentat, potrivit unor informații obținute din „*sursă ocazională*”, de inferioritatea netă a armatei turce în aviație și trupe moto-mecanizate, inclusiv în Tracia (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 348/1940, f. 9). O altă „*sursă ocazională*” transmisese, în urmă cu două zile, o serie de informații conducând la concluzia că intențiile de colaborare turco-britanice se dovediseră un eșec; potrivit sursei respective, ajutorul financiar britanic, deși substanțial, se dovedise inutil, armata turcă nefiind pregătită de război nici din punct de vedere material și nici din punct de vedere moral, singurii partizani ai intrării în război fiind minoritarii evrei greci și armeni, dezavuați însă de marea majoritate a etnicilor turci (Ib., f. 25).

La 18 martie, Al. Télémaque și-a prezentat oficial scrisorile de acreditare președintelui İsmet İnönü, la numai 78 de ore de la sosirea diplomatului român

în capitala turcă, fapt subliniat în deschiderea audienței solemne. În privința chestiunilor de stringentă actualitate politică, președintele Turciei și-a arătat îngrijorarea față de masarea unor trupe germane în Bulgaria, considerată a fi un act premergător atacării Greciei și l-a chestionat pe noul ministru al României în privința atitudinii Germaniei față de Turcia; diplomatul român și-a exprimat convingerea că Puterile Axei aveau să respecte neutralitatea Turciei, atât timp cât și Turcia avea să se mențină în limitele neutralității. La încheierea audienței, în pofida unor anumite cutume, președintele İnönü s-a întreținut câteva minute cu fiecare membru al delegației românești, subliniind sentimentele de amiciție reciprocă româno-turcă (AMAER, vol. 62/1940, ff. 46-49). Relațiile economice bilaterale continuau să fie însă grevate de tergiversarea livrării din Turcia a cantităților de bumbac foarte necesare industriei textile din România (*Stenogramele*, 1998, doc. 26, pp. 646-647).

În paralel, în Cipru aveau loc discuții turco-britanice vizând cooptarea Iugoslaviei într-o structură regională menită să oprească expansiunea Germaniei, însă oferta turcă de colaborare transmisă la Belgrad a fost ignorată de către guvernul lui Drag Cvetković (Ekrem, p. 118). O notă informativă din 18 martie 1941 semnală puternicul ecou în opinia publică turcă al discursului președintelui nord-american F.D. Roosevelt, interpretat ca o veritabilă declarație de război adresată Germaniei (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 401/1941, f. 100), iar alte surse semnalau livrări de muniție americană către Turcia, *via* portul Basra, din sudul Irakului (Ib., dosar nr. crt. 345/1940, f. 51).

La 23 martie, autoritățile turce au decretat prelungirea stării de asediu din unele districte vestice cu încă trei luni (Ib., dosar nr. crt. 315/1940, f. 52), iar a doua zi era emisă declarația comună turco-sovietică de neutralitate și neagresiune, având ca efect diminuarea dispozitivelor de trupe concentrate anterior de ambele state în zona Caucazului; potrivit unui raport din 10 aprilie 1941, această tendință s-a manifestat mai rapid din partea URSS, fapt pus pe seama suspiciunii comandanților militari turci (Ib., dosar nr. crt. 401/1941, f. 223).

Ostilitățile contra Greciei își continuau cursul defavorabil pentru italieni. După ce, la finele lui 1940, înaintaseră circa 100 de km în Albania, ocupând orașele Koritsa (Korçë) și Argyrokastron (Gjirokastër) din așa-numitul Epir de Nord, în martie 1941, trupele grecești avansaseră până în proximitatea orașului port Vlorë/Valona (de Launay, p. 197). Nici în Africa lucrurile nu mergeau bine pentru forțele italiene, acestea suferind înfrângeri în Libia, în iarna 1940/1941. Pentru sprijinirea aliatului său, Hitler a decis trimiterea *Afrikakorps*, care a trecut la ofensivă spre sfârșitul lunii martie, dar ofensiva germano-italiană spre Suez, din primăvara

anului 1941, avea să se desfășoare în paralel cu o serie de înfrângeri grave ale italienilor în Etiopia (Ib., pp. 197-199).

TURCIA ÎNTRE DOUĂ ZONE DE CONFLICT (27 MARTIE – 1 Iunie 1941)

Criza iugoslavă declanșată după lovitura de stat de la Belgrad din 26/27 martie 1941 a fost considerată de către I.V. Stalin ca un prilej pentru a-i atrage atenția lui Hitler asupra intereselor sovietice în Balcani, dictatorul de la Kremlin anticipând o rezistență iugoslavă mai îndelungată în fața Germaniei (Constantiniu, 2002, pp. 170-171). Cert este că, după 27 martie 1941, s-au produs contacte diplomatice sovieto-iugoslave atât la Moscova, cât și la Belgrad, culminând cu semnarea unui pact bilateral, chiar în zorii zilei de 6 aprilie 1941 (de Launay, p. 12). O notă a SSI din 2 aprilie 1941, bazată pe informații culese din cercuri apropiate Legației turce din București, consemna satisfacția din unele medii turcești față de evenimentele din Iugoslavia, survenite la scurt timp după declarația comună sovieto-turcă; potrivit documentului în cauză, Turcia s-ar fi pregătit de război împotriva Germaniei, fiind menționate debarcări de specialiști militari și chiar de trupe britanice pe teritoriul turc (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 315/1940, f. 63). Întâmplător sau nu, dar în flagrantă contradicție cu știrile vehiculate în prima jumătate a lunii, o notă informativă din 27 martie 1941 menționa prezența, în continuare, în Tracia și zona Strâmtoarelor, a unui număr important de mari unități ale armatei turce, în timp ce în zona frontierei cauziene starea generală era una de acalmie, încă din luna decembrie 1940 (Ib., f. 54). La 14 aprilie 1941, după declanșarea atacului germano-italian asupra Iugoslaviei, când ostilitățile se apropiau de sfârșit, ministrul *Reich*-ului la București, Manfred von Killinger, îi recomanda generalului Ion Antonescu ca România să-și mențină atitudinea calmă în fața unor eventuale provocări din partea URSS, apoi menționa iritarea Berlinului față de manevrele diplomatice sovietice din Turcia și Iugoslavia (Constantiniu, p. 198).

Ministrul român la Ankara, Al. Télémaque, a avut o întrevedere cu secretarul general din Ministerul de Externe al Turciei, Numan Menemencioglu. Demnitarul turc aprecia, cu acest prilej, că Bulgaria avea să adopte, în criza iugoslavă, atitudinea dictată de Germania, iar la întrebarea diplomatului român privind atitudinea Turciei în eventualitatea participării Bulgariei la un atac inițiat de Germania împotriva Iugoslaviei, nu a dat un răspuns foarte tranșant, ceea ce a fost interpretat de către interlocutor ca un indiciu că Turcia avea să își păstreze neutralitatea. Când Al. Télémaque a adus în discuție factorul sovietic, Numan Menemencioglu a subliniat

independența politicii externe turce, după care, cu o atitudine mult mai relaxată, a remarcat distanțarea dintre URSS și Germania (AMAER, vol. 62/1940, ff. 51-52).

Un eveniment care a complicat și mai mult, în mod temporar, dar considerabil, poziția Turciei în zonă a fost reprezentat de revolta anti-britanică din Irak (oficial, stat independent de circa un deceniu), izbucnită la 1 aprilie 1941, printr-o lovitură de stat, și reprimată în luna următoare de către forțe britanico-arabe, fără ca Germania să poată interveni, fiind ocupată cu pregătirile pentru războiul antisovietic (Rondot, 2003, pp. 45-46).

Debutul invaziei germane împotriva Iugoslaviei și a Greciei (6 aprilie 1941) a prilejuit, în Turcia, mai multe manifestații populare împotriva Puterilor Axei și de simpatie cu cele două state balcanice atacate, conform unei note informative, având ca sursă „*unul din rezidenții noștri de la Istanbul*”; conform aceleiași surse, cercurile turce anglofile considerau că sosise momentul oportun pentru angajarea în război, lovindu-se însă de opoziția categorică a Statului Major, condus de Fevzi Çakmak (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 315/1940, ff. 68-69), singurul mareșal al Turciei.

Conform unei telegrame din 11 aprilie, în cadrul celei mai recente ședințe a guvernului turc, ministrul de Externe, Şükrü Saraçoğlu, ar fi cerut mobilizarea generală a armatei turce, dar, în urma reticențelor exprimate de către comandanții militari, fusese adoptată o soluție de compromis, constând în mobilizarea a încă două contingente, pe lângă cele 10 chemate deja sub arme (AMAER, vol. 62/1940, f. 57). Trupele bulgare nu au luat parte directă la operațiunile militare împotriva Iugoslaviei vecine, ele primind misiunea de a proteja frontiera dinspre Turcia (Calafeteanu, 2011, p. 110).

La 15 aprilie, ministrul român în Turcia a înaintat un raport către generalul Ion Antonescu (care avea, la acea dată, și calitatea de șef interimar al diplomației românești), pe tema evacuării parțiale a populației din Istanbul spre interiorul Anatóliei. Conform diplomatului român, operațiunile de evacuare erau obligatorii și foarte bine organizate, inclusiv sub aspectul prezentării și explicării motivelor în fața celor vizați; numărul celor deja evacuați era estimat la 100.000 de persoane, operațiunea aflându-se abia la început (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 315/1940, ff. 71-73).

Campania Puterilor Axei din Balcani a luat sfârșit după 23 de zile (în Iugoslavia după 12 zile), cu ocuparea integrală a Iugoslaviei și a Greciei continentale. Germanii au capturat un număr foarte mare de prizonieri iugoslavi și greci, precum și vehicule, arme de foc și tunuri; superioritatea numerică și, mai ales, tehnică a invadatorilor

s-au dovedit a fi, chiar dacă doar temporar, mai importante decât curajul și eroismul apărătorilor (de Launay, p. 218). Demn de remarcat este faptul că, în cazul Greciei ocupate, Germania a păstrat controlul asupra fâșiei de la granița terestră cu Turcia, precum și asupra Salonicului, a interiorului Macedoniei Egeene, a orașului Pireu și, ulterior, asupra a trei insule din estul Mării Egee și, în final, asupra celei mai mari părți din insula Creta (ocupată în ultima decadă a lunii mai), iar Bulgaria a ocupat Tracia de Vest, pierdută în 1919, fără însă a o anexa (Glenny, 2020, p. 504).

Victoria rapidă a trupelor germane în Balcani a fost urmată, din partea URSS, de o serie consistentă de concesii făcute *Reich*-ului: recunoașterea pretențiilor germane în zona frontierei comune din Polonia, recunoașterea oficială a guvernului anti-britanic format în Irak, expulzarea ambasadorilor Iugoslaviei, Greciei, Belgiei și Norvegiei din URSS, numirea unui ambasador sovietic pe lângă guvernul francez colaboraționist de la Vichy, precum și continuarea „*colaborării economice*”, cu devansarea livrărilor de materii prime către Germania (Duroselle, p. 223). Succesele militare germane raportate în luna aprilie 1941 în Balcani, coroborate cu alte elemente (evenimentele din Irak, tendințele filogermane din Iran, plasarea Siriei franceze sub autoritatea guvernului de la Vichy etc.), au dus la amplificarea presiunii germane asupra Turciei.

Conform unui buletin informativ militar românesc privind Turcia, de la începutul lui mai 1941, sub impresia campaniei din Balcani, autoritățile turce luaseră hotărârea de a declara Ankara oraș deschis, în caz de conflict direct cu Germania. Temerile turcești față de un posibil atac sovietic erau însă în scădere, la originea acestei tendințe aflându-se răcirea transparentă a relațiilor germano-sovietice, fiind luată în calcul inclusiv probabilitatea unui atac german asupra URSS. În consecință, principalele pregătiri militare ale Turciei, în conjunctura respectivă, vizau preîntâmpinarea unui eventual atac german (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 401/1941, ff. 256-262). Un alt document de aceeași factură, referitor însă la aproape toată luna mai, era axat pe ideea că preocuparea capitală a factorilor de decizie din Turcia rămânea evitarea implicării directe în război și menținerea acestuia cât mai departe de propriile granițe; dintre Marile Puteri, cele mai bune relații se mențineau cu Marea Britanie, fără a se pune însă problema ieșirii din neutralitate, în timp ce, în privința URSS, era manifestată o precauție pe termen lung (Ib., ff. 401-412).

Într-o notă informativă de la finele lunii aprilie 1941, erau menționate continuarea lucrărilor de fortificare în zona strâmtoarei Bosfor și presupusa intenție de deplasare a unor trupe motorizate dinspre Ankara spre orașul Diyarbakir,

din sud-estul Anatoliei, în proximitatea frontierei cu Irakul (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 315/1940, ff. 76-79).

Un alt eveniment militar de natură să creeze îngrijorare în mediile turcești era, la începutul lui mai 1941, ocuparea de către forțele germane a unor insule grecești egeene situate în proximitatea strâmtorii Dardanele (Lemnos, Lesbos etc.). Conform unui raport din 3 mai 1941, preluarea controlului asupra insulelor respective conferea Germaniei un enorm avantaj strategic la Strâmători, pe care le-ar fi putut bloca după bunul plac; avansul german spre insulele din sudul Mării Egee amplifică temerile turcești față de un posibil atac al *Reich*-ului spre Siria și Cipru (Ib., dosar nr. crt. 401/1941, ff. 307-309). O sinteză informativă elaborată câteva zile mai târziu semnală, tot în legătură cu evoluțiile militare din Marea Egee, deplasări de unități militare turcești, al căror efectiv nu era precizat, dinspre Tracia spre zonele Brusa, Edrenit și Izmir, situate în proximitatea insulelor recent ocupate de către germani (Ib., dosar nr. crt. 348/1940, f. 29).

La 7 mai, colonelul Traian Teodorescu a expediat de la Ankara un raport privind impactul evenimentelor din Irak asupra Turciei. Potrivit atașatului militar al României, revolta anti-britanică de sub conducerea lui Ali Rașid Gaylani provocase o mare îngrijorare în Turcia, fiind vehiculate zvonuri privind posibilitatea ca Germania (sau chiar URSS) să solicite dreptul de tranzit militar, în ajutorul noii puteri din Irak. Alte motive de îngrijorare, tot în legătură cu Irakul, constau în posibilitatea proliferării pan-arabismului sau, pe un alt plan, probabilitatea ruperii de aprovizionare a Turciei cu muniție britanică, *via* Basra. În aceste condiții, guvernul de la Ankara era foarte îngrijorat de evoluțiile din Irak și își oferise rapid bunele oficii pentru aplanarea cât mai rapidă a conflictului britanico-irakian (Ib., dosar nr. 401/1941, ff. 312-316). Într-un alt raport, transmis după numai două zile, același ofițer român remarca modul politicos și elegant în care autoritățile turce înțelegeau să se raporteze la Germania în contextul evenimentelor din Irak, fiind citată următoarea frază atribuită diplomaților turci: „după cum n-a putut admite prietenilor și aliaților englezi transportul de trupe prin Turcia, tot așa guvernul nostru nu va putea permite acest lucru nici prietenilor germani”. Potrivit colonelului Teodorescu, ameliorarea tonului general față de Germania era o tendință observabilă și la nivelul presei din Turcia, ceea ce ar fi provocat însă nemulțumirea unor cadre militare mai tinere (Ib., ff. 340-341).

În paralel, chestiunea importului de bumbac din Turcia continua să preocupe guvernul român, așa cum arată stenogramele ședințelor acestuia din 8 și 9 mai 1941.

Astfel, subsecretarul de stat Toma Petre Ghițulescu califica situația importului de bumbac, în general, ca „foarte serioasă”, necesarul anual cifrându-se la aproape 35.000 de tone, 95% provenind din import, după care arăta că fusese perfectată achiziționarea a 5.000 de tone de bumbac din Turcia, cantitate din care doar o parte sosise deja în țară (*Stenogramele*, 1999, doc. 13, pp. 310-314). În ședința de a doua zi a fost menționată, din nou, problema importului de bumbac din Turcia, stat care livrase bumbac și Italiei (Ib., doc. 14, p. 363).

Bătălia din insula Creta, desfășurată între 20 mai și 1 iunie 1941, s-a încheiat cu o victorie scump plătită pentru trupele germane, pierderile suferite determinându-l pe Hitler să-și piardă încrederea în arma parașutiștilor militari și să renunțe la intenția de a iniția o operațiune aeropurtată împotriva insulei Cipru, la acea dată teritoriu britanic (de Launay, pp. 219-220).

În acest context, la 27 mai 1941, după câteva săptămâni în care ministrul Turciei în România se aflase la Ankara, a avut loc o nouă convorbire între Ion Antonescu și Suphi Tanrıöver. În deschiderea întrevederii, diplomatul turc a transmis salutări din partea președintelui Republicii Turcia, I. İnönü, și a prim-ministrului Refik Saydam, după care l-a felicitat pe șeful statului român pentru faptul că prognozase cu exactitate, în urmă cu trei luni, avansul rapid al armatelor germane în Balcani și în Marea Egee, iar apoi a încercat să obțină unele informații și aprecieri privind un posibil atac german împotriva URSS. La această întrebare, Ion Antonescu nu a dat un răspuns direct, evidențiind atitudinea binevoitoare adoptată de sovietici, în ultimele săptămâni, în relația cu Germania și mutând accentul pe interesul comun al României și Turciei de a conlucra, sub egida Germaniei, împotriva Bulgariei Mari, considerată drept „prelungirea expansionismului slav în Balcani”. Fără a da nici el un răspuns categoric la sugestia lui Antonescu, Suphi Tanrıöver s-a arătat a fi în asentimentul interlocutorului referitor la Bulgaria, menționând situația tot mai grea a etnicilor turci din Dobrogea de Sud (Cadrilater), după reintrarea acestui teritoriu în componența statului bulgar. Spre finalul discuției, deși anterior se arătase sceptic în privința probabilității unui război germano-sovietic, I. Antonescu a încercat să sondeze disponibilitatea de participare a Turciei la o coaliție militară antisovietică sub egida Germaniei, primind răspunsul că doar președintele Republicii și prim-ministrul ar putea răspunde la o asemenea întrebare (AMAER, vol. 62/1940, ff. 69-70).

IUNIE 1941: IMINENȚA ȘI DECLANȘAREA RĂZBOIULUI GERMANO-SOVIETIC

În finalul unui raport datat 1 iunie 1941, colonelul Traian Teodorescu cita noua formulă prin care guvernul de la Ankara își justifica politica de rămânere în neutralitate: „*interesul Angliei este de a păstra intactă armata turcă, pentru că va avea nevoie de această armată, spre a pune ordine în Balcani, la sfârșitul războiului, pe care îl vor câștiga englezii în Apus*” (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 401/1941, f. 425). În paralel, pe fondul zvonurilor tot mai intense privind iminența unui atac german asupra URSS, în mediile turce a început să circule un tip de scenariu optimist, care avea să se regăsească, cel puțin în primele luni după 22 iunie 1941, și în unele medii românești, și anume ca Germania să învingă Uniunea Sovietică, iar apoi, Marea Britanie și SUA să învingă Germania (Özden, 2013, p. 99).

Într-o sinteză informativă datată 18 iunie 1941, era consemnată tendința de detensionare a stării generale de spirit din Turcia, după manifestarea anumitor temeri în legătură cu unele informații privind concentrarea unor trupe de desant germane în Dobrogea românească (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 315/1940, ff. 86-89). La această evoluție pozitivă contribuiseră, foarte probabil, evoluțiile militare din vecinătatea sudică a Turciei, în speță, lichidarea rebeliunii anti-britanice din Irak și începutul ofensivei trupelor britanice pentru preluarea controlului asupra Siriei franceze (Ib., dosar nr. 401/1941, ff. 464-465), dar mai ales încheierea, tot la 18 iunie 1941, a tratatului de prietenie și neagresiune între Germania și Turcia.

Textul acestui tratat nu venea în contradicție, cel puțin la modul flagrant și direct, cu angajamentele asumate anterior de către Turcia față de Marea Britanie (Biagini, 2005, p. 127). De altfel, înaintea acestui act politico-diplomatic, factorii de decizie de la Ankara se consultaseră asiduu cu cei britanici (Ekrem, p. 121). Ideea compatibilității tratatului recent încheiat cu angajamentele anterioare de Turcia, față de alte state, a fost subliniată de către Suphi Tanrıöver în cursul convorbirii cu Alexandru Cretzianu, de la 20 iunie 1941. În acest sens, diplomatul turc a afirmat că tratatul din 19 octombrie 1939, între Marea Britanie, Franța și Turcia, nu ar fi avut alt scop decât descurajarea unei eventuale agresiuni maritime din partea Italiei, reiterând hotărârea Turciei de a-și apăra independența și teritoriul împotriva oricărei agresiuni. Funcționarul diplomatic român s-a rezumat la a-și exprima satisfacția pentru acordul intervenit între „*Germania aliată României și Turcia prietenă*” (AMAER, vol. 62/1940, ff. 71-72).

Potrivit unei sinteze informative din 25 iunie 1941, tratativele pentru încheierea pactului germano-turc ar fi durat șase săptămâni, cauza principală a tergiversărilor

fiind obiecțiile venite de la Londra; populația turcă primise însă cu satisfacție știrea încheierii unui acord cu Germania, situație pusă de autorul sintezei pe seama conștientizării de către cercurile largi ale opiniei publice din Turcia a faptului că, indiferent de modul cum ar fi putut evolua ostilitățile, probabilitatea unor câștiguri teritoriale realmente avantajoase, în Caucaz sau în zona Mosul, rămânea una foarte mică (AMNR-DcaP, Colecția XIV, dosar nr. crt. 401/1941, ff. 465-466). O urmare foarte importantă a acordului germano-turc, care explică în mare parte și satisfacția provocată de acesta în mediile românești, consta în eliminarea posibilității ca Marea Britanie să folosească teritoriul Turciei ca bază de lansare a unor acțiuni militare, în primul rând bombardamente aeriene în sud-estul Europei, împotriva Germaniei, dar și a aliaților acesteia, inclusiv România (Ib., f. 467).

În zorii zilei 22 iunie 1941, începuse războiul antisovietic, ceea ce a determinat o nouă întrevvedere Cretzianu-Tanrıöver, la 23 iunie 1941. Cu acest prilej, ministrul Turciei la București a remis declarația de neutralitate a țării sale și a transmis mulțumiri conducerii statului român pentru „*sentimentele de amicitie sinceră pe care le-a manifestat față de Turcia*” (Ib., ff. 73-74). În noul context, teritoriul Turciei a servit drept culoar de evacuare a diplomaților români din URSS, respectiv a celor sovietici din România (Ib., ff. 79-81, 84-85 ș.u.). În cadrul sintezei informative din 25 iunie 1941, erau semnalate mai multe „*declarații particulare de simpatie față de Germania și România*”, în contextul declanșării războiului antisovietic, autoritățile statului turc rămânând însă rezervate (Ib., f. 468).

CONCLUZII

Luna noiembrie a anului 1940, crucială pentru degradarea ireversibilă a relațiilor germano-sovietice, găsea relațiile între România și Turcia pe o pantă clar descendentă, din cauza poziționării diferite a celor două state sud-est europene, foste aliate, în raport cu Marile Puteri, în primul rând față de Germania și Marea Britanie, aflate în război. Totuși, persistau o serie de elemente de convergență între București și Ankara, cum ar fi: teama comună de expansionismul sovietic și interesul pentru continuarea relațiilor economice și a schimburilor comerciale. Deși în mediile românești s-au manifestat, cu o anumită recurență, până la încheierea pactului de prietenie și neutralitate germano-turc din 18 iunie 1941, temeri legate de o potențială participare a Turciei la acțiuni militare ostile, inițiate de Marea Britanie, totuși, în general, diplomații, experții militari și, în ultimă instanță, factorii de decizie români au decelat corect liniile directoare de politică externă a Turciei (în primul rând, menținerea în afara conflictului) și motivațiile acestei conduite (încrederea

în victoria finală a Marii Britanii, conjunctura nefavorabilă, imprevizibilitatea factorului sovietic). Perfectarea pactului germano-turc din 18 iunie 1941 a fost primită cu o explicabilă satisfacție la București, însă Turcia nu a putut fi atrasă în războiul antisovietic, în ciuda presiunilor germane și a unor demersuri ale diplomației românești, precum și a unor cercuri turcești rusofobe.

BIBLIOGRAFIE:

1. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României/AMAER, fond 71/Turcia (1920-1944), vol. 61/1940, vol. 62/1941.
2. Arhivele Militare Naționale Române – Depozitul central de arhivă „General Grigore Constandache” Pitești/AMNR-DcaP, fondurile 5417 (*Marele Stat Major-Secția 2 Informații*) și Colecția XIV (*Studii și căutări referitoare la Armata Română...*).
3. Biagini, A. (2005). *Istoria Turciei contemporane*, traducere de Ioana Mândrescu. Cluj Napoca: Editura Accent.
4. Calafeteanu, C. (2011). *România și micile puteri vecine (1940-1944)*. București: Editura Enciclopedică.
5. Calafeteanu, I., coord. (2003). *Istoria politicii externe românești în date*. București: Editura Enciclopedică.
6. Constantiniu, F. (2002). *1941, Hitler, Stalin și România. România și geneza operațiunii Barbarossa* București: Editura Univers Enciclopedic.
7. Duroselle, J-B, (2006). *Istoria relațiilor internaționale (1919-1947)*, vol. I, traducere de Anca Airinei,. București: Editura Științelor Sociale și Politice.
8. Ekrem, M.A. (1993). *Relațiile româno-turce între cele două războaie mondiale (1918-1944)*. București: Editura Științifică.
9. Glenny, M. (2020). *Balkanii (1804-2012). Naționalism, Marile Puteri și război*, traducere de Livia Szász. București: Editura Trei.
10. Ilčev, I. (2019). *Rozata na Balkanite. Kratka bălgarska istoriya za lyubopitni chitateli. Bulgariya prez XX vek/Trandafirul Balcanilor. O scurtă istorie a Bulgariei pentru cei pasionați de lectură. Bulgaria de-a lungul secolului XX*, Sofia: Editura Colibri.
11. Jelavich, B. (2000). *Istoria Balcanilor. Secolul XX*, traducere de Mihai-Eugen Avădanei Iași: Editura Institutul European.
12. Kocyku, K. (2005). *Atatürkismul în Turcia Mileniului Trei*, prefață de acad. Răzvan Theodorescu. București: Editura Adam.
13. de Launay, J. (1988). *Mari decizii ale celui de-Al Doilea Război Mondial*, vol. I (1939-1942), traducere de Mihnea și Dan Ghibernea, studiu introductiv de Fl. Constantiniu. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
14. Miller, L.M. (1975). *Bulgaria during the Second World War*. Stanford California: Stanford University Press.
15. Özden, H. (2013). *The diplomatic maneuvers of Turkey in World War II*, în *Karadeniz Araştırmaları Dergisi/Revista de Cercetări a Mării Negre*, Sayı/Anul 37, pp. 91-110.
16. Rondot, Ph. (2003). *Istoria Irakului*, traducere de Gheorghe Țițeica, prefață de Petre Otu. București: Editura Corint.

17. *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I (septembrie-decembrie 1940)*, ediție de documente, întocmită de Marcel Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici. București: Arhivele Naționale ale României, 1997.
18. *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. II (ianuarie-martie 1941)*, ediție de documente, întocmită de Marcel Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici. București: Arhivele Naționale ale României, 1998.
19. *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. III (aprilie-iunie 1941)*, ediție de documente, întocmită de Marcel Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici. București: Arhivele Naționale ale României, 1999.